

De sola ergo oratione enuntiativa in logica agendum nobis est; aliae orationes relinquendae sunt rhetoricae et poeticae. Nam hic liber ordinatur ad scientiam demonstrativam, in qua animus humanus inducitur per rationem ad assentiendum veritati ex iis quae sunt propria rei, et ideo demonstrator utitur enuntiativis orationibus significantibus res secundum quod earum veritas est in anima. Sed rhetor et poeta plerumque movent auditores ad assentiendum ei quod ostendunt non solum per ea, quae sunt propria rei, sed etiam per dispositiones audientis, unde quandoque provocant eos ad aliquas passiones; et ideo orationes, quae ordinant audientem in aliquid, cadunt sub consideratione rhetoricae et poeticae (1).

ARTICULUS V.

DE ENUNTIATIONE SEU DE PROPOSITIONE.

QUID ENUNTIATIO? Enuntiatio definitur ab Aristotele: *Oratio significans verum vel falsum*. Per hanc definitionem enuntiatio optime secernitur a reliquis omnibus orationibus, tum ab imperfectis, quae evidenter non significant verum vel falsum, tum a perfectis, quae licet ordinent ad veritatem, tamen in ipsis nullo pacto est veritas vel falsitas, ut patet discurrenti per singulas; et signum est, quod proferenti huiusmodi orationes minime possumus respondere: *tu dicis verum vel dicis falsum*. E contra accidit in oratione enuntiativa, qua audita, iudicare possumus an quis verum vel falsum dicat. Merito ergo Philosophus distinguens enuntiativam orationem ab aliis, ait: «Enuntiativa vero non omnis: sed in qua verum est vel falsum. Non autem in omnibus inest: ut deprecatio, oratio quidem est, sed neque vera, neque falsa» (2). Hic notandum venit cum S. Thoma veritatem considerari posse tum in conceptu mentis, tum in re, tum in enuntiatione: in conceptu quidem est formaliter tamquam in subiecto, ut dicitur 6 *Metaph.*; in enuntiatione est tamquam in signo intellectus veri vel falsi; in re vero tamquam in causa, quia ab eo quod res est vel non est, oratio vera vel falsa est.

Enuntiationis partes. Enuntiationis seu propositionis partes numerantur tres, nimirum *subiectum*, *praedicatum*, *copula*. Cum enim propositio sit oratio qua aliquid de aliquo affirmatur vel negatur, necessario constare debet subiecto et praedicato tamquam materia, et copula tamquam forma. Subiectum enim et praedicatum vice

(1) *Perihermen.* lib. I, lect. 7.(2) *ARIST.* *Perihermen.* lib. I, cap. IV.

funguntur materia; nam si seorsum considerantur, *actu* non constituunt propositionem; sed illam constituere intelliguntur, cum, copula mediante, ununtur, quae proinde merito dicitur forma et quidem *essentialis*, nam eius essentiam constituit.

Propositio de primo, secundo et tertio adiacente. Licet de essentia propositionis sit, quod constet ex duobus terminis et copula; nihilominus non semper hae partes omnes significantur explicite, cum saepe implicite lateant, praesertim si verbum sit adiectivum. Quare si tria memorata explicite habentur, propositio erit de tertio adiacente, uti: *Petrus est doctus*. Si duo tantum explicite exprimuntur, propositio erit de secundo adiacente, uti: *Petrus legit*. Demum si unum tantum explicite ponitur, propositio erit de primo adiacente, uti: *Lego, curro*. Manifestum est omnem propositionem reduci posse ad propositionem de tertio adiacente.

Dispositio propositionis. Haec potest esse naturalis, vel innaturalis. Erit naturalis si loco praedicati ponitur terminus magis universalis, uti: *homo est animal*: vice versa dicitur innaturalis. Ratio huius denominationis deducitur ex modo significandi subiecti et praedicati. In propositione enim aiente, subiectum et praedicatum unam eandemque rem significant, secus non possent uniri per affirmationem; verum diversimode significant. Subiectum exprimit rem *materialiter* prout est extra per modum suppositi: praedicatum rem exprimit *formaliter* prout exprimitur hic et nunc a mente, idest per modum formae, et unum coniungitur cum alio per copulam, quae est signum obiectivae identitatis. Quoniam vero humanae mentis proprium obiectum est universale, et universaliora sunt priora in nostra cognitione (1), et in rebus materialibus forma magis patet quam subiectum; ideo praedicatum est magis universale ac subiectum, ad quod se habet tamquam superius ad inferius. Hinc etiam intelligi potest cur obiectum propositionis dicitur eius *materia remota*. Nam circa illud versatur propositio et mentalis enuntiatio; dicitur *remota* cum entitas obiecti a nostro intellectu nullatenus pendeat; non est enim id quod est, quia cognoscitur, sed vicissim (2).

Propositionis copula. Verbum substantivum, quod in propositione fungitur munere copulae, nihil aliud significat nisi convenientiam vel discrepantiam obiectivam praedicati et subiecti, et dicitur per se absolvi a tempore; nam ad copulam non pertinet utrum sit habendus respectus ad actualem existentiam, sed hoc spectat ad materiam, circa quam versatur propositio. Sic: *homo est animal rationale* et *Petrus est musicus* non procedit a copula, sed a materia quod prior propositio sit necessaria, altera contingens (3).

(1) I p. q. 85, a. 3.

(2) I p. q. 16, a. 1.

(3) De significatione verbi est vide *Perihermen.* lib. I, lect. 5 versus finem.

CAPUT II.

De propositionum divisionibus et proprietatibus.

ARTICULUS I.

VARIAE PROPOSITIONUM PARTITIONES ENODANTUR.

UNDENAM DIVERSAE PARTITIONES? Propositio spectari potest vel 1) generatim, vel 2) ratione unitatis, vel 3) ratione materiae et formae. Materia potest esse tum remota, tum proxima: forma vero est tum essentialis, tum accidentalis. Iuxta has omnes consideraciones multifariam dividitur propositio (1).

Propositio generatim inspecta dividitur in absolutam seu categoricam seu de inesse, et in modalem. Prima est, quae explicat simplicem inhaerentiam praedicati in subiecto; et ideo dicitur categorica, latine praedicativa, vel de inesse, quia exprimit praedicatum inesse, vel non inesse subiecto, uti: *Homo est animal*. Secunda est illa in qua explicatur modus, quo praedicatum inest subiecto; et ideo dicitur modalis, uti: *Homo est animal necessario*. Quare in enumerandis explicandisque aliis propositionum partitionibus primum agemus de propositione categorica, deinde de modali, et proprias partitiones tum propositionis absolutae, tum modalis ordine persequemur.

Unitas propositionis. Spectata ratione unitatis propositio dividitur in simplicem et compositam. Propositio simplex definitur ab Aristotele ut sit ea in qua affirmatur unum de uno: composita vero in qua enunciantur plura, quae coniunctione fiunt unum (2).

Declaratur partitio. Hic dividitur propositio ut analogum in sua analogata: unum enim simpliciter est prius uno per coniunctionem. Cum unitas sit proprietas entis, propositio sicut cetera entia suam sibi vindicat unitatem: et sicut non omnia entia eadem pollent unitate, sic non omnis propositio eandem unitatem in se includit: est quippe alia unitas simplicitatis, et alia unitas compositionis. Audi S. Thomam: «Sicut enim in rebus, quae sunt extra animam, aliquid est unum colligatione, compositione, aut ordine; quia enim ens et unum convertuntur; necesse est sicut omnem rem, ita omnem enuntiationem esse aequaliter unam» (3). Hic autem notandum venit ad unam simplicem

(1) *Perihermen.* lib. I, lect. 15.(2) *Perihermen.* lib. I, cap. IV.(3) *Perihermen.* lib. I, lect. 13.

propositionem non requiri ut propositio non constet partibus, cum necessario ea componatur subiecto, praedicato, et copula; sed simplex vocatur quia constat uno praedicato unoque subiecto, et e contra dicitur composita quia constat pluribus praedicatis, vel pluribus subiectis; a fortiori si partes proximae sunt duae propositiones.

Diximus propositionem simpliciter unam constare unico subiecto et unico praedicato. Hoc autem ex Aristotele et S. Thoma non ita est intelligendum, quod extrema significantur unica voce; sed quod unam rem designent. Sic *animal rationale* in hominis definitione est unum et non multa, et ita de omnibus definitionibus. Nam differentia advenit generi non per accidens, sed per se tamquam eius determinativum per modum, quo materia determinatur a forma. E contra propositio haec: *Homo est animal rationale risibile*, est coniunctio una, cum praedicata non efforment unam rationem (1).

Propositio categorica spectata ratione materiae et formae. Hucusque divisimus propositionem ut analogum in sua analogata ratione suae unitatis; nunc vero tribuenda est ut genus in suas species, considerando eius materiam et formam. Verum enim in antecessum adnotamus univocationem generis non periri per hoc, quod genus separaretur in species, quarum una sit prior altera: sicut si propositio dividatur in affirmativam et negativam tamquam in species; licet affirmatio sit prior negatione. Nam, uti acute notat Aquinas noster, unum dividendum aliquid commune potest esse prius altero bifariam: vel 1) secundum proprias rationes et naturas dividendum, quarum una est prior altera, licet utraque aequaliter participet rationem communem; sic binarius est naturaliter prior ternario, licet ambo aequae participent rationem numeri: vel 2) eo quod unum magis quam alterum participet rationem illius communis quod dividitur in ea; sic substantia est prior accidente, quia ratio entis in qua conveniunt, magis participatur a substantia, quae est ens per se et in se, quam ab accidente, quod est ens per aliud et in alio. In primo casu non tollitur univocatio illius rationis communis, et sic substantia praedicatur univoce de vivente et de inanimato, licet substantia vivens prior nobiliorque sit ut substantia, quam substantia inanimata. In secundo casu tollitur univocatio, et ideo ens non potest esse genus substantiae et accidentis.

In re satis subtili placet ipsa S. Doctoris verba huc transferre: «Unum dividendum aliquid commune potest esse prius altero dupliciter. Uno modo secundum proprias rationes aut naturas dividendum. Alio modo secundum participationem rationis illius communis, quod in ea dividitur. Primum autem non tollit univocationem generis, ut manifestum est in numeris, in quibus binarius secundum

(1) De propositione simplici et composita cf. *Perihermen.* lib. I, lect. 8, ubi late evolvitur doctrina.

rationem propriam prior est ternario; sed tamen aequaliter participat rationem generis sui, scilicet numeri: ita enim est ternarius multitudo mensurata per unum, sicut et binarius. Sed secundum impedit invocationem generis. Et propter hoc ens non potest esse genus substantiae et accidentis, quod est ens per aliud et in alio. Sic ergo affirmatio prior est negatione secundum propriam rationem; tamen aequaliter participat rationem enuntiationis, videlicet quod enuntiatio est oratio in qua verum vel falsum est » (1).

Constituto hoc rerum delectu accedendum est ad divisiones quibus propositio tribuitur ut genus in suas species.

I. Divisio ratione materiae remotae. Si materia remota propositionis spectatur, idest obiectum, enuntiatio est vel necessaria, vel contingens, vel impossibilis. Habetur enuntiatio in materia necessaria seu naturali, quando praedicatum involvit habitudinem necessariam ad subiectum, ita ut nequeat ei non competere, uti: *Homo est animal disciplinae capax*. Enuntiatio in materia impossibili habetur, quando praedicatum huiusmodi est, ut nullatenus possit tribui subiecto. Enuntiatio in materia contingenti habetur, cum praedicatum ita insit subiecto, ut possit non inesse (2).

II. Divisio ratione materiae proxima. Si spectatur materia proxima, enuntiatio esse potest universalis, particularis, singularis, indefinita, ratione habita extensionis terminorum. Et re quidem vera extensio sive quantitas propositionis se tenet ex parte *materiae*, atque ideo ex parte subiecti. Iam vero subiectum potest esse affectum signo universalitatis (*omnis nullus*), vel signo particularitatis (*aliquis, aliquis non*), vel signo singularitatis (*hic, iste, ille*), vel nullo. Iuxta diversos casus habetur propositio universalis, particularis, singularis, indefinita. Unaquaeque esse potest affirmativa et negativa. Partitionem hanc sic explicat proponit S. Thomas: « Quandoque aliquid attribuitur universali, ratione ipsius naturae universalis; et ideo hoc dicitur praedicari de eo universaliter; quia scilicet ei convenit secundum totam multitudinem, in qua invenitur, et ad hoc designandum in affirmativis praedicationibus adinventata est haec dicitio *omnis*, quae designat quod praedicatum attribuitur subiecto universali quantum ad totum id, quod sub subiecto continetur. In praedicatis autem negativis adinventata est haec dicitio *nullus*, per quam significatur quod praedicatum removetur a subiecto universali secundum totum id, quod continetur sub eo. . . . Quandoque attribuitur universali aliquid vel removetur ab eo ratione particularis; et ad hoc designandum, in affirmativis quidem adinventata est haec dicitio *aliquis*, vel *quidam*, per quam designatur quod aliquid attribuitur subiecto universali ratione ipsius particularis: unde dicitur

(1) *Peribormen*. lib. I, lect. 8.

(2) *Peribormen*. lib. I, lect. 13.

individuum vagum. In negativis autem non est aliqua dicitio posita, sed possumus accipere *non omnis*, ut sicut nullus universaliter removet, quasi diceretur non ullus, idest non aliquis; ita etiam non omnis particulariter removet in quantum excludit universalem affirmationem. Sic igitur tria sunt genera affirmationum, in quibus aliquid de universali praedicatur. Una quidem est in qua de universali praedicatur aliquid universaliter, ut cum dicitur: *Omnis homo est animal*. Alia in qua aliquid praedicatur de universali particulariter, ut cum dicitur: *Quidam homo est albus*. Tertia vero est, in qua aliquid de universali praedicatur absque determinatione universalitatis vel particularitatis, unde huiusmodi enuntiatio solet vocari indefinita. Totidem autem sunt negationes oppositae. . . . Si igitur tribus praedictis enuntiationibus addatur singularis, erunt quatuor modi enuntiationum ad quantitatem pertinentes, scilicet *universalis, singularis, indefinitus, particularis* » (1).

III. Divisio ratione formae essentialis. Si spectatur forma essentialis, propositio erit affirmans vel negans. Affirmatio enim est *enuntiatio alicuius de aliquo, per quod significatur esse*. Negatio est *enuntiatio alicuius ab aliquo, quod significat non esse* (2). Verum licet propositio dividatur in affirmationem et negationem, ut genus in species; tamen affirmatio prior est negatione secundum suam naturam: « Nam affirmatio est enuntiatio alicuius de aliquo, ut: *homo est animal*; negatio vero est enuntiatio alicuius ab aliquo, ut: *homo non est lapis*. Cum autem enuntiatio sit vox significativa, non immediate significat rem, sed mediane conceptu intellectus. Unde in omni enuntiatione est tria considerare, scilicet ipsam vocem, quae est signum conceptus intellectus; et ipsam conceptum intellectus, qui est ipsa similitudo rei; et ipsam rem. Quantum ad vocem, prior est affirmatio negatione, quia minus habet de compositione, quam negatio: plures enim dictiones sunt *Socrates non currit*, quam *Socrates currit*, et per consequens est magis composita. Ex parte intellectus prior est affirmatio, quae significat compositionem, quam negatio, quae significat divisionem; sicut non est corruptio nisi generatorum, ita non est divisio nisi compositorum. Ex parte etiam rei affirmatio, quae significat esse, prior est negatione, quae significat non esse; sicut habitus naturaliter prior est negatione » (3).

Quod divisio propositionis in affirmativam et negativam procedat a forma, sic perbelle explicatur a S. Thoma: « Divisio in affirmativam et negativam est divisio generis in species, quia sumitur secundum differentiam praedicti ad quod fertur negatio; praedicatum autem est pars formalis enuntiationis, et ideo huiusmodi divisio dicitur pertinere

(1) *Peribormen*. lib. I, lect. 10.

(2) *Peribormen*. lib. I, lect. 8.

(3) *Opus*. 48, tract. VII, cap. VI.

ad qualitatem enuntiationis; qualitatem, inquam, essentialem, secundum quod differentia significat *quale quid* » (1).

Oppositio affirmationis et negationis. Proposita divisione propositionis in affirmativam et negativam, S. Thomas demonstrare aggreditur iuxta Aristotelem oppositionem affirmationis et negationis. Primo loquitur de oppositione absolute; deinde explicat quomodo diversificatur oppositio ex parte subiecti. Et primo quidem omni affirmationi est negatio opposita, et huiusmodi oppositio nominatur contradictio. Contradictio ergo est: *oppositio affirmationis et negationis*, atque ita illa requiruntur ad contradictionem, quae requiruntur ad oppositionem. « Oportet autem opposita esse circa idem, et quia enuntiatio constituitur ex subiecto et praedicato, requiritur ad contradictionem primo quidem quod negatio et affirmatio sint eiusdem praedicati. Si dicitur: *Plato currit et non disputat*, non est contradictio. Secundo requiritur, quod sint de eodem subiecto. Si dicitur: *Socrates currit, et Plato non currit*, non est contradictio. Tertio requiritur, quod identitas subiecti et praedicati non sit solum secundum nomen, sed sit simul secundum rem et nomen; aequivoca enim plura significant.

« Sunt quaedam alia in contradictione observanda. Non esset contradictio, si non omnino negaret negatio, quod affirmatio affirmat. Haec autem diversitas potest secundum quatuor considerari. Uno modo secundum diversas partes subiecti, et ideo non est contradictio: *Aethiops est albus dente, et non est albus pede*. Secundo modo si est diversus modus ex parte praedicati, et ideo non est contradictio: *Socrates currit, et non currit velociter*, vel: *Ovum est animal in potentia, et non est animal in actu*. Tertio modo si est diversitas ex parte mensurae loci, vel temporis, et ideo non est contradictio: *Pluit in Gallia, et non pluit in Italia; pluit heri, et non pluit hodie*. Quarto modo si est diversa habitudo ad aliquid extrinsecum, et ideo non est contradictio: *Decem homines sunt plures quoad domum, et non sunt plures quoad forum*. Uno verbo, ad oppositionem habendam oportet affirmare et negare idem de eodem secundum idem » (2).

A propositionibus sive affirmativis, sive negativis discernendae sunt illae in quibus obiecto tribuitur quodlibet aliud, quam quod exprimitur per praedicatum, ut: *Homo est non lapis*, quae infinitae vocantur quia in eis aliquid indeterminatum subiecto tribuitur.

IV. Divisio ratione formae accidentalis. Si demum spectatur forma accidentalis, idest respectus totius propositionis ad obiectum, distribuitur propositio in veram et falsam. Cum enim enuntiatum aliquid esse vel non esse secundum congruentiam rei, est oratio vera, secus est falsa. Sic igitur quatuor modis enuntiatio potest variari se-

(1) *Perihermen.* lib. I, lect. 10.

(2) *Perihermen.* lib. I, lect. 9.

cundum permutationem harum duarum divisionum. Uno modo, quia id quod est in re enuntiatum ita esse sicut in re est, quod pertinet ad affirmationem veram. Secundo modo, cum enuntiatum aliquid non esse, quod non est, quod pertinet ad negationem veram. Tertio modo, cum enuntiatum aliquid esse, quod revera non est, quod pertinet ad affirmationem falsam. Quarto modo, cum enuntiatum aliquid non esse, quod in re est, quod pertinet ad negationem falsam (1). Paucis ex ipso Aquinate: « Verum nihil aliud est nisi quando dicitur esse quod est, vel non esse quod non est; falsum quando dicitur esse quod non est, aut non esse quod est, uti patet ex 4 *Metaphysicorum* » (2).

ARTICULUS II.

DE PROPRIETATIBUS PROPOSITIONUM.

ORDO RERUM. Explicata natura propositionis, et enumeratis eius diversis partitionibus, nonnulla dicenda veniunt de proprietatibus propositionis. Qua in re, ut perspicuitati serviamus, primum dicemus de propositionibus simplicibus et absolutis, seu de inesse; et deinde eadem applicabimus propositionibus modalibus et compositis.

PROPRIETATUM NUMERUS. Proprietates propositionum tres vulgo numerantur, nimirum *oppositio, aequipollentia, et convertibilitas*. De his singillatim.

QUID OPPOSITIO? Oppositio generatim definitur: *Pugna duarum propositionum habentium eosdem terminos*. Ut autem oppositio habeatur necesse est ut ex his duabus propositionibus una affirmet, et altera neget, uti satis intelligitur ex iis quae de oppositione affirmationis et negationis enucleavimus: nam, quemadmodum Philosophus docet, uni affirmationi non opponitur nisi una negatio, ita ut id affirmet una, quod altera negat, et de eo una affirmet, de quo altera negat, et secundum idem una affirmet, quod altera negat. Hoc quippe locum habet in vera contradictione, uti vidimus, et merito dicitur ab Aristotele: « Contradictio est oppositio affirmationis et negationis » (3). Ergo vera et propria oppositio habetur tantum in propositionibus contradictoriis, in quibus una proprie affirmat illud ipsum, quod negatur in altera; et cum uni affirmationi non opponatur nisi unica negatio, ea sola oppositio datur, quae invenitur in contradictoriis.

(1) *Perihermen.* lib. I, lect. 9.

(2) *Perihermen.* loc. cit.

(3) *Perihermen.* loc. cit.

Quod autem uni affirmationi unica opponatur negatio sic declaratur a S. Thoma: « Quamvis huic affirmativae: Omnis homo est albus, videatur opponi haec negativa: Nullus homo est albus, et haec alia: Aliquis homo non est albus; tamen affirmativae supradictae haec sola est negativa: Quidam homo non est albus; quia solummodo haec removel illam, ut patet, ex sua acquipollenti, quae est: Non omnis homo est albus. Universalis vero negativa includit negationem universalis affirmativae in quantum includit particularem negativam, sed supra hoc aliquid addit; importat enim non solum remotionem universalitatis, sed removel quamlibet partem eius. Quod ita ostenditur: Negatio opponitur affirmationi, quae est eiusdem de eodem. Ergo negatio debet negare idem praedicatum, quod affirmatio affirmavit, et de eodem subiecto, sive subiectum sit aliquid singulare, sive sit aliquid universale universaliter vel non universaliter sumptum. Iam vero hoc non contingit nisi uno modo, ita scilicet ut negatio neget id quod affirmatio posuit, et nihil aliud. Ergo uni affirmationi opponitur unica negatio » (1).

Idem a Philosopho manifestatur per exempla: 1) In singularibus, nam huic affirmationi: Socrates est albus, haec sola opponitur: Socrates non est albus. 2) Si subiectum affirmationis est universale universaliter sumptum, huic affirmationi: Omnis homo est albus, opponitur haec sola: Non omnis homo est albus, quae acquipollent particulari negativae. 3) Si subiectum affirmationis est universale particulariter sumptum, huic affirmationi: Aliquis homo est albus, opponitur haec sola: Nullus homo est albus; nam nullus dicitur non ullus, idest non aliquis (2).

Oppositio late dicta. Hucusque explicavimus oppositionem propositionum presse dictam; nunc aliquid dicendum superest de oppositione latius accepta. Siquidem affirmatio et negatio potest variari secundum diversam quantitatem propositionis: quocirca si affirmatio et negatio habetur in duabus propositionibus diversam quantitatem sibi vindicantibus, illae duae propositiones erunt *contradictoriae*; sin vero in duabus eandem quantitatem habentibus, tunc si sunt ambae universales, habentur duae *contrariae*, si ambae particulares, habentur duae *subcontrariae*.

Notandum vero quod particularis affirmativa et particularis negativa proprie loquendo non opponuntur: oppositio quippe requirit idem subiectum. Iam vero subiectum particularis propositionis est universale particulariter sumptum, non pro aliquo determinato singulari, sed indeterminate pro quocumque, idest individuum vagum, et ideo cum de subiecto universali particulariter sumpto aliquid affirmatur vel ne-

(1) *Perihermen.* lib. I, lect. 12.(2) *Perihermen.* loc. cit.

gatur, ipse modus enuntiandi non habet quod affirmatio et negatio sint de eodem.

Universalis ergo affirmativa, et universalis negativa opponuntur contrarie, uti: *Omnis homo est iustus*; *Nullus homo est iustus*. Nam universalis negativa non solum removel universalem affirmativam, sed designat extremam distantiam, in quantum negat totum quod affirmatio ponit, et hoc pertinet ad rationem contrarietatis, et ideo particularis negativa et affirmativa se habent ut medium inter contraria. De propositionibus subalternis, de illis nempe quae sola quantitate differunt, nihil fere dicendum, cum in ipsis nulla sit oppositio ne apprensus quidem; non enim est negatio et affirmatio, ideoque possunt esse ambae verae et ambae falsae, vel una vera et una falsa.

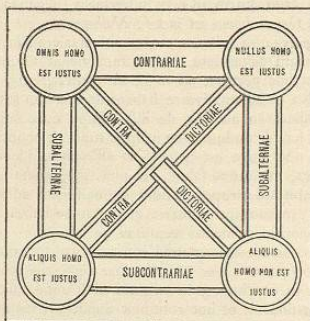
Diversa habitudo propositionum oppositarum ad verum et ad falsum. Hic explicandum superest quomodo se habeat diversa propositionum oppositio relate ad verum et ad falsum.

I. Duae propositiones contradictoriae, quae differunt quantitate et qualitate, non possunt esse neque ambae verae, neque ambae falsae. Ratio est, quia in contradictoriis negatio nihil aliud efficit nisi quod removel affirmationem, et hoc contingit dupliciter, vel quando altera est universalis, altera particularis, ut supra; vel quando utraque est singularis, quia tunc negatio ex necessitate refertur ad idem, supposita identitate praedicti et subiecti, quod non contingit in particularibus. Sed idem non potest simul esse et non esse. Ergo si una est vera, altera est falsa.

II. Duae propositiones contrariae, idest universales, quae differunt sola qualitate, possunt esse simul falsae; non autem simul verae. Ratio primi est quia, cum una non solum neget quod altera affirmat, sed ad extremum contrarium statuendum pergat, optime contingere potest, ut nec unum nec alterum sit verum; uti: *Omnis homo est doctus*; *Nullus homo est doctus*. Ratio secundi est quia contraria mutuo se expellunt, et aliunde in contrariis est contradictio et aliquid amplius, cum negatio non solum removeat affirmationem, sed designet extremam distantiam. Si ergo essent ambae verae, possent esse verae duae contradictoriae. Siquidem in propositione universalis vera continetur particularis, quae alteri universali est contradictoria.

III. Duae propositiones subcontrariae, idest particulares sola qualitate differentes possunt esse ambae verae, non autem ambae falsae. Possunt quidem esse ambae verae, nam in illis non est vera oppositio, cum subiectum propositionis non sit idem. Non possunt esse ambae falsae, tum quia si per negativam particularem praedicatum falso negatur de subiecto particulari, illi vere attribuitur per particularem affirmativam, tum etiam quia si duae subcontrariae essent falsae, duae contrariae deberent esse verae, cum sint earum contradictoriae.

OPPOSITARUM PROPOSITIONUM SCHEMA

Diversi gradus oppositionis. In contradictoriis est maxima oppositio; nam ea est maxima oppositio, per quam duo ita se invicem excludunt, ut exclusio unius sit inclusio alterius, et hoc locum habet in contradictoriis. Secundo loco est oppositio contraria; nam cum duae contrariae non possint simul esse verae, se invicem excludunt; at cum possint simul esse falsae, exclusio unius non est inclusio alterius. Tertio loco est oppositio subcontraria, quae vix aliquid de oppositione participat, quatenus exclusio unius est inclusio alterius, cum non possint ambae esse falsae. Quarto loco ponitur oppositio subalterna, quae vel nullo modo, vel improprissime est oppositio, cum in subalternis non sit affirmatio et negatio.

Scholion. De oppositione propositionum simplicium et absolutarum enucleate disserit Angelicus Doctor *Opusculo* 48, ita ut eius ratio sic capitulatim proponi possit. Distinguit quatuor oppositionis modos, idest oppositionem relativam, contradictoriam, privativam, contrariam. Definit contradictionem esse oppositionem cuius secundum se non est medium; nam inter esse et non esse non datur medium. Assignat septem quae requiruntur ad hoc, ut sit contradictio inter aliqua, nimirum: 1) ut opponantur duae propositiones, una affirmans, altera negans; 2) ut subiectum sit idem in utraque; 3) ut praedicatum sit etiam idem; 4) ut subiectum non sumatur secundum diversas partes; 5) ut modus praedicati sit idem; 6) ut non sit diversitas ex parte mensurae loci vel temporis; 7) ut non sit diversitas ex ha-

bitudine ad aliquid extrinsecum, uti decem homines sunt multi in cubiculo, et non sunt multi in theatro. Asserit solam contradictionem esse oppositionem simpliciter, alias esse secundum quid. Contradictio, iuxta Aristotelis doctrinam, definitur: *Affirmatio et negatio eiusdem de eodem, respectu eiusdem, in eodem sensu, et in iisdem omnino circumstantiis.* In contradictione ita opponitur negatio affirmationi, quod nihil ponat. In privatione opponitur privatio habiui ita quod supponat subiectum. In contrarietate ita est oppositio ut supponatur subiectum et aliqua forma. Contrarie opponuntur quae in eodem genere posita maxime distant inter se, et vicissim eidem subiecto insunt (1).

QUID AEQUIPOLLENTIA? Aequipollentia definitur: *Reductio duarum propositionum oppositarum ad eandem significationem ope particulae negantis.* Cum enim aequipollentia sit duarum propositionum in significato aequivalentia, ut duae oppositae aequipollentes sint, reduci debent ad eandem significationem. Hoc fit mediante particula negante *non*, quae cum sit malignantis naturae, invertit ac mutat quantitatem et qualitatem eius cui praefigitur. Ex hac fundamentali regula intelliguntur illae aliae tres noto versiculo conclusae:

Præ contradic, post contra, præ postque subalter.

Idest, ut e duabus oppositis una reduci valeat ad sensum alterius, in contradictoriis negatio praeposenda est subiecto, et sic mutatur eius quantitas et qualitas; in contrariis et subcontrariis negatio postposita est subiecto, et sic mutatur eius qualitas; in subalternis negatio praeposenda et postposita est subiecto, et sic mutatur eius quantitas, uti patere potest exemplis.

QUID CONVERSIO? (2) Nomine conversionis in propositionibus venit: *Necessaria deductio unius propositionis ex altera per transpositionem terminorum.* Ad conversionem duo requiruntur: ut subiectum fiat praedicatum, et ut, facta tali transpositione, consequentia sequatur necessario.

Quotuplex conversio? Conversio est triplex: nempe simplex, per accidens, et per contrapositionem. Prima est in qua eadem manet quantitas propositionum. Secunda in qua mutatur quantitas. Tertia in qua quantitas remanet eadem, sed termini fiunt infiniti, idest ne-gatione affecti.

Regulae conversionis. Regulae secundum quas propositionum conversio peragitur, traduntur ab Aristotele (3), qui omittit conver-

(1) *Opus.* 48, tract. VII, cap. VIII.

(2) De conversione propositionum agit ARIST. *Prior. Analyt.* lib. I, cap. II.

(3) ARIST. loc. cit.

sionem per contrappositionem; sunt autem huiusmodi: Universalis negativa, et particularis affirmativa convertuntur simpliciter. Convertuntur per accidens omnes universales tum affirmativae, tum negativae. Convertuntur per contrappositionem universalis affirmativa et particularis negativa. Memoriae causa regulae memoratae concludi solent istis quatuor versiculis:

Asserit *A*, negat *E*, verum generaliter ambo.
Asserit *I*, negat *O*, sed particulariter ambo.
Simpliciter *IEI* convertitur *EvA* per accid.
Ast *O* per contrap. Sic fit conversio tota.

Nimirum: *A* significat affirmativam universalem: *E* significat negativam universalem: *I* affirmativam particularem: *O* negativam particularem. Negativa universalis et affirmativa particularis convertuntur simpliciter. Negativa et affirmativa universalis convertuntur per accidens. Affirmativa universalis et negativa particularis convertuntur per contrappositionem. Regulae pro conversione simplici et per accidens demonstrantur apud Aristotelem loco citato.

ARTICULUS III.

DE PROPOSITIONIBUS MODALIBUS.

QUID PROPOSITIO MODALIS? Declaratis propositionibus simplicibus et categoricis, sive de *in esse*, ad propositiones modales explicandas accedamus oportet. Nominis propositionum modalium intelligimus propositiones illas, in quibus enuntiatur *modus quo praedicatum inest vel non inest subiecto*. Modus autem ut hic sumitur est *adiacens rei determinatio*; id est determinatio facta per adiectivum, quod est duplex, id est adiectivum nominis, et adiectivum verbi seu adverbium. Hinc *modus* est duplex, nominalis et adverbialis, uti *cursum velox* et *currit velociter*. Verum enim adverbia multipliciter possunt determinare verba: quaedam enim determinant verbum ratione actionis seu passionis per verbum significatae, uti: *Curro velociter, ago fortiter*, et haec sunt adverbia qualitativa: quaedam ratione temporis, et dicuntur temporalia; quaedam ratione modi, uti optativa. Quedam demum determinant verbum ratione compositionis, quam facit in oratione. Ista sunt sex: id est *necessario, impossibilitate, possibilitate, contingenter, vero, et falso*, et haec reddunt propositionem modalem. Nam cum dicitur: *Socrates currit velociter*, significatur quod *cursum* eius sit *velox*: at cum dicitur: *Socrates currit necessario*, non significatur quod *cursum* eius sit *necessarius*; sed quod *ista compositio: Socrates currit*, est *necessaria*. Hinc ista sex adverbia possunt sumi etiam

nominaliter: nam et haec est modalis: *Socrates currit velociter*, et etiam haec: *Socratem currere est necesse*. At: *Socrates currit velociter* non potest converti in hanc: *Socratem currere est velox*. Demum notandum est duos modos significatos per adverbia *vero* et *falso* identificari cum ipsa compositione, quam non variant: iterum *possibilitate* et *contingenter* idem significare. Hinc modi, qui de propositionibus enunciantur, reducuntur tandem ad tres (1).

Hanc eandem rem sic versat Caetanus: « Dupliciter possumus loqui de rebus: uno modo componendo rem unam cum altera, alio modo declarando qualis sit facta compositio; hinc insurgunt duo genera enuntiationum; quaedam scilicet enuntiantes aliquid inesse vel non inesse alteri, et haec vocantur de inesse: quaedam vero enuntiantes modum compositionis praedicati cum subiecto, et haec vocantur modales a sua principaliori parte, videlicet a modo. Cum enim dicitur: *Socratem currere est possibile*, non enunciatur *cursum* de Socrate, sed qualis sit compositio *cursum* cum Socrate, id est *possibilis*. Signanter dixi modum compositionis; nam *modus* quandoque determinat verbum ratione significati ipsius verbi, ut: *Socrates currit velociter*, vel ratione temporis consignificati, ut: *Socrates currit hodie*. Quandoque determinat compositionem ipsam praedicati cum subiecto, sicut: *Socratem currere est possibile*. Ergo non illi modi, qui rem verbi; sed qui compositionem determinant, reddunt modales enuntiationes, eo quod compositio, veluti forma totius, totam enuntiationem continet » (2).

Dictum et modus. Enuntiatio modalis duas continet compositiones, quarum una reperitur inter partes dicti, altera inter dictum et modum. Porro ea compositio modo afficitur, quae est inter partes dicti; non ea quae est inter dictum et modum. Sic in hac enuntiatione: *Socratem esse album est possibile*, sunt duae partes; altera est: *Socratem esse album*, altera: *est possibile*. Prima vocatur *dictum*, eo quod est id quod dicitur per eius indicativam: *Socrates est albus*; secunda vocatur *modus*, eo quod est modi adiectio. Prima pars, licet omnia habeat, id est subiectum, praedicatum, copulam et compositionem; tota tamen est subiectum modalis propositionis. Secunda est praedicatum. Ergo dicti compositio subiicitur, et modo afficitur in enuntiatione modali. Et quoniam de unica compositione unicum modum praedicat, tamen compositionis plures sint partes; enuntiatio modalis non est censenda multiplex, sed una, cum unitas rei dependeat a forma, quae in hoc casu est *modus enuntiativus*.

De quantitate. Et primo quidem propositiones in quibus *modus* subiicitur et dictum praedicatur, uti: *Possibile est Socratem currere*,

(1) Opus. 48, tract. VII, cap. XI.

(2) CAET. in supplem. ad 2 *Peribermen*. lect. 8.

licet videantur modales, tamen vere non sunt: e contra propositiones vere modales illae dicuntur, in quibus dictum subiicitur, et modus praedicatur: nam denominatio sumitur a forma, quae est praedicatum. Verum propositionum modalium quaedam est de dicto, ea nimirum, in qua totum dictum subiicitur, et modus praedicatur; et haec est stricte modalis; quaedam est de re, in qua modus interponitur dicto, ut: *Socratem possibile est currere*, et haec est lato sensu modalis (1). Quocirca dicimus omnes propositiones modales de dicto esse singulares, licet in eis sit signum universalitatis, uti: *Omnem hominem currere est possibile*. Nam in talibus enuntiationibus subiicitur hoc dictum signatum, scilicet: *Omnem hominem currere*, quod totum accipitur pro uno termino signato. Verum enim in modalibus de re, in quibus modus interponitur dicto, et in iis quae videntur modales et non sunt, in quibus nempe modus subiicitur, quantitas sumitur secundum quod in dicto sunt termini et signa, secundum quod fit in categoricis (2).

De qualitate. Suppositis iis, quae de qualitate propositionum de *in esse* diximus, in modalibus modus se habet, sicut in illis de *in esse* se habet praedicatum; nam modus est forma respectu dicti. Et ideo si modus componitur cum dicto affirmative, modalis erit affirmativa: si vero negative, modalis erit negativa. Hinc ista: *Socratem non currere est possibile*, est affirmativa; quia compositio modi cum dicto affirmatur. Haec autem: *Socratem currere non est possibile*, est negativa; quia talis compositio negatur. Sed tamen quaelibet potest quadrupliciter variari, nam vel habet dictum et modum affirmatum, vel dictum et modum negatum, vel dictum affirmatum et modum negatum, vel modum negatum et dictum affirmatum (3).

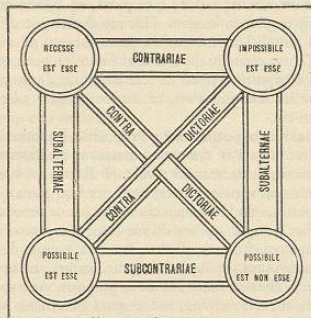
De oppositione et aequipollentia. Ex iis quae mox explicavimus de quantitate et qualitate propositionum modalium eruitur earum oppositio; et licet quando modus substat et dictum praedicatur propositio non sit modalis; tamen statim reduci potest ad modalem, ideoque sic in praesenti illis utemur. Hinc modalis de necessario opponitur *contrarie* modali de impossibili. Prima opponitur *contradictorie* negativae de possibili: secunda vero opponitur *contradictorie* affirmativae de possibili.

(1) S. THOM. *Opus. de propos. modalibus.*

(2) *Opus.* 48, tract. VII (aliis VI), cap. XI.

(3) *Opus.* 48, tract. VII (aliis VI), cap. XII.

MODALIUM OPPOSITARUM SCHEMA

De aequipollentia nihil est, cur longius dicamus, nam in modalibus leges aequipollentiae eadem sunt ac in propositionibus absolutis, iuxta pervulgatum versiculum:

Præ contradic, post contra, prae postque subalter.

Sic praeposendo particulam *non* propositioni: *Necesse est esse*, habes: *Non necesse est esse*; nimirum suam contradictoriam: *Possibile est non esse* (1). Quare recte monet Silvester Maurus, hac in re optimam regulam esse, ut attendatur sensus.

ARTICULUS IV.

DE PROPOSITIONE COMPOSITA SEU HYPOTHETICA.

DEFINITUR QUAESTIO. Satis a nobis dictum est de simplici propositione categorica, et de propositione modali; ad complementum huius capitis restat ut ultimo loco aliquid breviter subiiciamus de propositione composita seu hypothetica. Initio notavimus propositionem distribui in simplicem et compositam; quarum prima seu simplex est affirmatio seu negatio unius de uno; secunda vero seu composita tum

(1) *Opus.* 48, tract. VII (aliis VI), cap. XIII.

habetur, cum non affirmatur seu negatur unum de uno; et hoc contingit dupliciter, vel 1) quia unum affirmatur vel negatur de pluribus, ex quibus non fit unum; vel 2) quia plura, ex quibus non fit unum, affirmantur, aut negantur de uno. Idcirco duplex est differentia propositionis non simplicis, nimirum ex parte subiecti et ex parte praedicati (1). Verum enim in hoc articulo non ita generatim sumimus propositionem compositam; sed directe loquimur de propositione hypothetica, quae ita composita est, ut magis accedat ad tertiam intellectus operationem.

Quid propositio hypothetica? Propositio hypothetica definitur: *quae duas habet categoricas coniunctas tanquam principales partes sui; uti: Si homo currit, homo movetur; vel: Si Petrus est homo, Petrus est animal.* Dicimus principales partes, nam per hoc primo differt a propositione categorica, quod in propositione categorica termini sunt partes remotae. Differt insuper a propositione categorica, quod in categorica una pars, nempe praedicatum, dicitur de altera, nempe de subiecto; in hypothetica vero unum de altero non praedicatur, sed tantum aliquid affirmatur esse, si alterum fuerit; et sic in propositione hypothetica non fungitur munere copulae verbum, sed aliquid adverbium seu nota coniungens propositiones, e. g., *si, et, vel*, quia, uti notavimus, una pars non praedicatur de alia; et solum verbum est nota eorum quae praedicantur.

Quotplex propositio hypothetica? Enuntiatio hypothetica dispertitur: 1) in tres species quae *formaliter* sunt huiusmodi secundum tres copulas coniungentes propositiones categoricas, nimirum *si, et, vel*. Dividitur: 2) in alias tres, quae *virtualiter* dumtaxat sunt hypotheticae, et vulgo dicuntur *exponibiles*; quia cum in se sint categoriae, continent nihilominus aliquem terminum exponendum per plures categoricas ex quibus conflat hypothesis. Hinc primo de *formaliter* hypotheticis, deinde de *exponibilibus* aliquid dicendum.

Formaliter hypothetica est triplex, nimirum *conditionalis, copulativa, disiunctiva*. Dicitur *conditionalis*, quae coniungit duas categoricas per particulam *si*, uti: Si Petrus currit, Petrus movetur. Haec autem resolvitur in *rationalem*, quae coniungit propositiones per particulam *ergo*: omnis quippe conditionalis consequentiam virtualiter includit, ideoque resolvitur in consequentiam et discursum. Nam: Si Socrates est homo, Socrates est animal, resolvitur in hanc aliam: Socrates est homo; ergo est animal. Prima propositio categorica dicitur *antecedens*, secunda dicitur *consequens*, et propter hoc dicitur consequentia. Copulativa est quae coniungit categoricas per particulam *et*, uti: Socrates currit, et movetur, vel: Petrus est philosophus, et est orator. Disiunctiva est, quae coniungit duas categoricas per particulam *vel*, uti: Animal aut est sanum, aut est aegrum.

(1) ARIST. *Perihermen.* lib. II, cap. II, a. 1.

Quid requiritur ad veritatem hypotheticarum? Ad veritatem conditionalis non requiritur ut aliqua pars sit vera, sed sufficit bonitas consequentiae; nam quod assertur est proprie nexus inter antecedens et consequens: ad falsitatem sufficit mala consequentia, etiamsi duae propositiones sint ambae verae. Hinc ista est vera: *Si immobile currit, immobile movetur*; et ista est falsa: *Si pluit, dies est*. Quocirca omnis conditionalis vera est necessaria, et omnis falsa est impossibilis; quia bona consequentia semper et necessario est bona et recta, cum fundetur in connexionem extremorum.

Ad veritatem copulativae requiritur, ut utraque pars sit vera; et ad falsitatem sufficit ut alterutra pars sit falsa. Consistit enim eius veritas in copulatione veritatum. Hinc haec propositio: *Socrates disputat, et lapis currit*, tota est falsa. Ut autem copulativa sit possibilis aut necessaria requiritur ut quaelibet pars sit possibilis et necessaria; ut autem sit impossibilis aut contingens sufficit alterutram partem esse impossibilem vel contingentem.

Ad veritatem disiunctivae requiritur ut altera eius pars sit vera, et si utraque pars eius erit vera vel falsa, tota propositio disiunctiva erit falsa. Consistit enim veritas eius in hoc, quod unum ponatur, et alterum removeatur, vel e converso. Ad eius necessitatem vel possibilitatem sufficit, ut altera eius pars sit necessaria vel possibilis; ad impossibilitatem requiritur ut utraque eius pars sit impossibilis. Paucis: conditionalis potest esse vera, utraque eius parte existente falsa. Copulativa ad hoc ut sit vera, utraque eius pars debet esse vera. Disiunctiva est vera, una eius parte existente falsa (1).

Quid exponibilis seu virtualiter hypothetica? Propositio exponibilis ea est, quae videtur simplex, sed reapse est composita ratione alicuius termini compositionem importantis. Istaes propositiones dicuntur exponibiles, quia indigent declaratione sui expositione, ut earum compositio appareat: propositiones per quas exponuntur, nuncupantur *exponemes*.

Quotplex exponibilis? Propositio exponibilis est potissimum triplex, nimirum *exclusiva, exceptiva, et reduplicativa*. Exclusiva est, per quam vel alia praedicata excluduntur a subiecto, vel alia subiecta excluduntur a praedicato per particulas excludentes tantum, dumtaxat, solum. Exemplum primi est: Socrates est philosophus tantum. Exemplum secundi est: Tantum Deus est aeternus. Exponi potest: Deus est aeternus, et aeternitas nulli alii competit.

Exceptiva ea est, per quam aliquid sub subiecto contentum excipitur a participatione praedicati per particulas exceptivas praeter, nisi etc. Exemplum sit: Omne ens praeter Deum est contingens.

Propositio reduplicativa ea est, in qua praedicatum enunciatum de

(1) *Opus.* 48, tract. VII (aliis VI), cap. XIV.

subiecto in quantum est tale per particulas reduplicativas prout, quatenus, in quantum. Exemplo sit: Christus quatenus homo mortuus est. Reduplicatio ergo est pars praedicati, quia significat modum quo praedicatum convenit subiecto. Ipsi opponitur specificativa, uti: *Album est dulce specificative*, idest non quatenus album, sed ratione subiecti communis.

TRACTATUS TERTIUS

DE TERTIA MENTIS OPERATIONE, NIMRUM DE RATIOCINIO

RATIO TRACTATIONIS. Intellectus humanus, licet sit facultas spiritualis et a materia in operando intrinsece independens; nihilominus propter suam imperfectionem in genere potentiae intellectricis postremum sibi vindicat locum, et veritatem non statim a principio perfecte et absolute consequitur, uti contingit in puris intelligentiis, sed ad eam capessendam sensim ac pedetentim provehitur. Quamobrem cum sit in mera potentia ad suum obiectum, quod est intelligibile, in rebus cognoscendis incipit ab actu imperfecto et inchoato, et per plures actus intermedios pertingit ad plenam et absolutam veritatis consequutionem. Triplex ergo datur in nostro intellectu, uti ab initio monuimus, operatio specie differens; nimirum simplex intelligentia, compositio ac divisio, et demum transitus ab una compositione vel divisione cognita ad aliam ignotam, quae cum prima nexum habet; aliis verbis, simplex apprehensio, iudicium, ratiocinium. Harum autem operationum prima ordinatur ad secundam, quia non potest esse compositio et divisio nisi simpliciter apprehensorum: secunda vero ordinatur ad tertiam, quia oportet, teste Angelico Doctore, ut ex aliquo vero cognito, cui intellectus assentiat, procedat ad certitudinem accipiendam de aliquibus ignotis (1).

Hanc doctrinam ab Aristotele ductam sic luculenter exponit Aquinas noster: « Cum intellectus humanus exeat de potentia in actum, similitudinem quandam habet cum rebus generabilibus, quae non statim perfectionem suam habent, sed eam successive acquirunt, et similiter intellectus humanus non statim in prima apprehensione capit perfectam rei cognitionem; sed primo apprehendit aliquid de ipsa, puta quidditatem ipsius rei, quae est primum et proprium obiectum intellectus, et deinde

(1) *Perihermen.* lib. I, lect. 1. Cf. etiam *Poster. Analyt.* lib. I, lect. 1.